

MAHALLIY XOMASHYOGA ASOSLANGAN ISHLAB CHIQARISHDA KICHIK BIZNESNING IMPORT O'RNINI BOSISHDAGI ISHTIROKI

Safarova Gulsanam Avaz qizi

Xalqaro Innovatsion Universiteti

Email: safarovagulsanam129@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston iqtisodiyotida mahalliy xomashyoga asoslangan ishlab chiqarish jarayonlarida kichik biznesning import o'rnini bosishdagi ishtiroki tahlil etilgan. Jahon bankining 2024-yilgi "O'zbekiston iqtisodiy memorandumi" ma'lumotlariga tayangan holda, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda xususiy sektorning roli, davlat korxonalari ulushini kamaytirish zarurati hamda kichik biznesni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada energetika va transport infratuzilmasining zaifligi, kredit va investitsiya tizimidagi cheklovlar kichik ishlab chiqarishning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgani ta'kidlanadi. Shuningdek, mahalliy resurslardan samarali foydalanish, hududiy ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish hamda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish orqali importni bosqichma-bosqich qisqartirishning iqtisodiy samaradorligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kichik biznesni innovatsion ishlab chiqarishga yo'naltirish mamlakatning raqobatbardoshligini oshiradi va milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, mahalliy xomashyo, import o'rnini bosish, iqtisodiy barqarorlik, xususiy sektor, raqobat muhit

Vazirlar Mahkamasi hamda Xalqaro moliya institutlari, xususan Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki hisobotlarida qayd etilishicha, O'zbekiston iqtisodiyotida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlarning markazida xususiy sektorning o'sishini jadallashtirish hamda import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish masalasi turibdi. Bu yo'nalish mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, tashqi bozorlarga qaramlikni kamaytirish va mahalliy ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirishning eng muhim sharti sifatida ko'rilmogda.

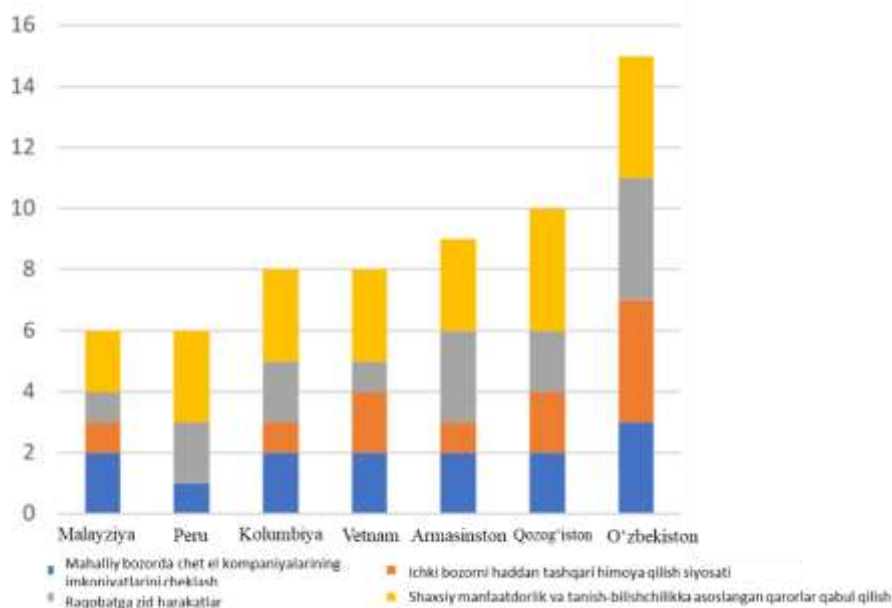
Mazkur yondashuvning mohiyati shundaki, xususiy sektor iqtisodiy o'sishning bosh drayveri sifatida davlat iqtisodiyotidagi yetakchi o'rinni egallashi, resurslardan samarali foydalanish, raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish va bandlikni kengaytirish orqali iqtisodiy tizimning ichki barqarorligini mustahkamlashi zarur. Shu bilan birga, mahalliy xomashyoga asoslangan ishlab chiqarish tarmoqlarining kengayishi nafaqat import hajmini qisqartiradi, balki mamlakat ichida qo'shimcha qiymat yaratuvchi yangi ishlab chiqarish zanjirlarini shakllantiradi.

Jahon bankining 2024-yilgi “O‘zbekiston iqtisodiy memorandumi”da ta’kidlanganidek, iqtisodiy o‘shishning keyingi bosqichi uchun davlat resurslari hisobiga emas, balki kichik va o‘rta bizneslarning innovatsion faoliyati, qayta ishlovchi ishlab chiqarish va eksportga yo‘naltirilgan tarmoqlarni rivojlantirish orqali barqaror o‘shishga erishish zarur. Shu sababli, mamlakat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida xususiy sektorni rag‘batlantirish, mahalliy resurslarni chuqur qayta ishlashga asoslangan ishlab chiqarishni kengaytirish va import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash masalalari belgilab qo‘yilgan.

Kichik biznesning import o‘rnini bosishdagi roli

Jahon banki tomonidan o‘tkazilgan so‘nggi tahlillarga ko‘ra, O‘zbekiston iqtisodiyotida davlat korxonalari yuqori ulushga ega bo‘lib, bu holat mamlakatda erkin raqobat muhitining to‘liq shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Davlat ishtirokidagi yirik subyektlar ko‘plab tarmoqlarda narx mexanizmini va resurs taqsimotini nazorat qilgani sababli, xususiy sektor, ayniqsa kichik bizneslar, o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqara olmayapti. Bu esa yangi ishlab chiqaruvchilarning bozorlarga kirishini cheklab, iqtisodiyotda innovatsion jarayonlarning sekinlashishiga olib kelmoqda.

Shu sababli, mamlakat iqtisodiy siyosatining asosiy strategik yo‘nalishlaridan biri — kichik va o‘rta korxonalarini milliy ishlab chiqarish tizimining harakatlantiruvchi kuchi sifatida rivojlantirish, ularning faoliyatini import o‘rnini bosuvchi mahsulot ishlab chiqarishga yo‘naltirish hamda mahalliy xomashyo asosida qayta ishlash tarmoqlarini kengaytirishdan iboratdir. Mazkur yondashuv kichik bizneslarni iqtisodiyotning “lokomotivi”ga aylantirishni, ularni yangi texnologiyalarni joriy etuvchi, mahalliy resurslardan yuqori qo‘shimcha qiymat yaratuvchi ishlab



chiqaruvchilar sifatida shakllantirishni nazarda tutadi.

1 – rasm. Biznes uchun raqobat bilan bog‘liq xavflar (2023-yil holatiga ko‘ra)

Bunday strategiya nafaqat importga bo'lgan iqtisodiy qaramlikni kamaytiradi, balki mamlakat ichida raqobatbardosh, diversifikatsiyalangan ishlab chiqarish tizimini barpo etish imkonini beradi. Natijada, kichik va o'rta biznes subyektlari ichki bozorni sifatli, nisbatan arzon va mahalliy resurslarga asoslangan mahsulotlar bilan ta'minlab, eksport salohiyatini oshiruvchi iqtisodiy kuchga aylanadi.

Statistikalarda qayd etilgan asosiy jihatlar:

✓ 2020–2022 yillarda 175 ta davlat dasturi doirasida biznesni qo'llab-quvvatlash choralari katta qismi katta korxonalar foydasiga yo'naltirilgan, kichik korxonalar esa kam ulushga ega bo'lgan.

✓ Shu sababli, moliyaviy imtiyozlar, subsidiyalar, soliq yengilliklari va infrastrukturaga kirish imkoniyatlarini aynan kichik ishlab chiqaruvchilar foydasiga qayta taqsimlash zarur deb ta'kidlanadi.

✓ Kichik bizneslar ichki bozorda import qilinadigan tovarlarning muqobillarini ishlab chiqishga qodir: bu oziq-ovqat, yengil sanoat, qurilish materiallari, kimyo, energetika yordamchi tarmoqlaridir.

✓ Shuningdek, hujjatda aytilishicha, xususiy ishlab chiqaruvchilarni global qiymat zanjirlariga (GVC) ulash orqali ular ishlab chiqargan mahsulotlarni eksportga yo'naltirish mumkin, bu esa import o'rnini bosish bilan bir qatorda sof valyuta tushumlarini oshiradi

Mahalliy resurslardan samarali foydalanish yo'nalishlari

Jahon bankining 2024-yilgi iqtisodiy hisobotida qayd etilishicha, O'zbekiston iqtisodiyotida energetika va transport infratuzilmasining zaifligi kichik ishlab chiqaruvchilar faoliyati uchun asosiy cheklovlardan biri bo'lib qolmoqda. Elektr energiyasi ta'minotidagi uzilishlar, eskirgan ishlab chiqarish quvvatlari hamda mintaqalar o'rtasidagi transport bog'liqligining pastligi kichik biznesning ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini sekinlashtiradi. Shu sababli, mahalliy xomashyo bazasiga tayangan kichik ishlab chiqaruvchilarni rivojlantirish tarmoqlararo muvofiqlashtirilgan yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim.

Birinchidan, energiya tejankor texnologiyalarni joriy etish kichik ishlab chiqarish korxonalarining barqaror faoliyatini ta'minlashda hal qiluvchi omildir. Bu yo'nalishda zamonaviy elektr jihozlari, quyosh va shamol energiyasidan foydalanish texnologiyalarini keng joriy etish orqali energiya tanqisligining salbiy ta'siri kamayadi va ishlab chiqarish xarajatlari qisqaradi.

Ikkinchidan, hududiy ishlab chiqarish klasterlarini shakllantirish kichik biznesning iqtisodiy zanjirdagi o'rnini mustahkamlaydi. Masalan, Farg'ona vodiysida to'qimachilik, Navoiy va Jizzax viloyatlarida qurilish materiallari, Qashqadaryo hududida esa oziq-ovqat mahsulotlarini chuqur qayta ishlash klasterlari tashkil etish orqali mahalliy resurslardan samarali foydalanish hamda importni qisqartirish

mumkin. Bunday klasterlar ishlab chiqaruvchilar, yetkazib beruvchilar, transport xizmatlari va ilmiy-texnik baza o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi.

Uchinchidan, transport-logistika tizimini modernizatsiya qilish kichik ishlab chiqaruvchilarning mahsulotni ichki va tashqi bozorlarga tezkor yetkazish imkoniyatlarini kengaytiradi. Avtomobil va temiryo'l infratuzilmasining yaxshilanishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirib, mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Nihoyat, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish kichik ishlab chiqarish tarmoqlarini barqaror xomashyo bilan ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu model orqali davlat infratuzilma ob'yektlariga investitsiya kiritadi, xususiy sektor esa texnologiya, boshqaruv va innovatsion yechimlar orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, energiya va transport infratuzilmasining mustahkamlanishi, klaster yondashuvining kengaytirilishi hamda davlat-xususiy hamkorlik mexanizmlarining rivoji kichik biznesning mahalliy xomashyo asosida ishlab chiqarishdagi o'rnini kuchaytiradi, bu esa o'z navbatida mamlakatda import o'rnini bosuvchi ishlab chiqarish siyosatini amalda ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Davlat siyosati va institutsional islohotlar

“O‘zbekiston iqtisodiy memorandumi”da qayd etilishicha, mamlakatda kichik biznesning samarali faoliyat yuritishi uchun institutsional muhitni takomillashtirish hamda davlat siyosatini bozor mexanizmlariga moslashtirish zarur. Hisobotda bu borada bir qator aniq yo‘nalishlar va siyosiy tavsiyalar berilgan bo‘lib, ular kichik ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy tizimdagi o‘rnini mustahkamlash, import o‘rnini bosuvchi tarmoqlarga ularning faol kirib borishini ta‘minlashga qaratilgan.

Avvalo, davlat korxonalari ulushini qisqartirish va raqobat muhitini kengaytirish masalasi dolzarb hisoblanadi. Raqobatning kuchayishi xususiy, ayniqsa kichik ishlab chiqaruvchilar uchun yangi bozor imkoniyatlarini ochib beradi, iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishiga xizmat qiladi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Shu yo‘l bilan bozor iqtisodiyotining tabiiy muvozanati tiklanib, innovatsion yondashuvlarni joriy etuvchi kichik biznes subyektlari uchun qulay sharoit yaratiladi.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — soliq va subsidiyalar tizimini soddalashtirishdir. Hisobotda ta’kidlanishicha, mavjud imtiyozlar ko‘plab hollarda maqsadli qo‘llanmaydi, bu esa byudjet samaradorligini pasaytiradi. Shu bois imtiyozlarning natijadorligini baholaydigan tizimni joriy etish, soliq yukini kichik ishlab chiqaruvchilar imkoniyatlariga moslashtirish va shaffof mexanizmlarni yo‘lga qo‘yish muhimdir.

Uchinchi tavsiya — kredit va investitsiya infratuzilmasini takomillashtirish. Kichik ishlab chiqaruvchilarning ko‘pchiligi uzoq muddatli moliyaviy resurslarga ega emas, bu esa ularning texnologik yangilanishi va ishlab chiqarishni kengaytirishini

cheklaydi. Shu sababli, moliya bozorida kichik biznes uchun maxsus kredit liniyalari, kafolat jamg'armalari va investitsion qo'llab-quvvatlash dasturlarini shakllantirish lozim.

To'rtinchidan, tadbirkorlik faoliyatini raqamlashtirish va ishlab chiqarish jarayonlarida zamonaviy "raqamli ta'minot zanjirlari" (digital supply chain) texnologiyalarini qo'llash iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Raqamli yechimlar nafaqat ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini tezlashtiradi, balki bozor monitoringi, mahsulot sifati nazorati va xarajatlarni optimallashtirish imkoniyatini ham yaratadi.

XULOSA

Mamlakatimiz iqtisodiyotida kichik va o'rta korxonalarning mahalliy xomashyoga tayangan ishlab chiqarishda faollashuvi, ayniqsa importni bosuvchi tarmoqlarni rivojlantirish — milliy iqtisodning barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim omil ekanligi aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, davlat korxonalari ulushining yuqoriligi va raqobat muhitining susayishi kichik biznes rivojiga to'sqinlik qilmoqda. Shuningdek, energiya va transport infratuzilmasidagi zaifliklar, moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi ham mahalliy ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishda jiddiy muammolar yaratadi. Shu bois davlat siyosatida xususiy sektorni rivojlantirishga, soliq va kredit siyosatini soddalashtirishga, raqamli ishlab chiqarish va klaster tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan chora-tadbirlar muhim hisoblanadi. Agar kichik ishlab chiqaruvchilar mahalliy xomashyo bazasidagi qo'shimcha qiymat yaratuvchi faoliyatga kengroq kirishsa, importga bo'lgan qaramlik pasayadi, ichki bozor to'liqroq qoplanadi va iqtisodiy diversifikatsiya tezlashadi. Umuman, mahalliy xomashyoga asoslangan ishlab chiqarishda kichik biznesning faol ishtiroki — O'zbekistonda importni bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish va milliy sanoat salohiyatini oshirish bo'yicha strategik ustuvor yo'nalishlardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Bank. (2024). *Uzbekistan Country Economic Memorandum: Sustaining private sector-led growth*. Washington, DC: The World Bank Group.
2. Asian Development Bank. (2023). *Promoting SME development in Central Asia: Uzbekistan country report*. Manila: ADB Publications.
3. Abdullaev, B. (2022). The role of small business in import substitution and industrial diversification in Uzbekistan. *Economic Review of Uzbekistan*, 14(2), 45–59.
4. Mamarasulov, S., & Karimova, D. (2021). Industrial clusters as a mechanism for local resource-based production. *Journal of Economic Reforms*, 8(4), 67–78.
5. United Nations Development Programme. (2020). *SME development and sustainable industrialization in Central Asia*. New York: UNDP.

6. Tashpulatov, A. (2020). The efficiency of small business in the development of local industries. *Central Asian Economic Studies*, 5(3), 89–101.
7. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan. (2019). *Strategy for private sector development and import substitution*. Tashkent.
8. International Monetary Fund. (2018). *Uzbekistan: Reforming the state-owned sector and promoting private enterprise*. Washington, DC: IMF Country Report.
9. Hasanov, R., & Yuldasheva, M. (2017). Infrastructure constraints and SME competitiveness in Uzbekistan. *Journal of Economic Integration*, 12(1), 112–127.
10. OECD. (2016). *Fostering entrepreneurship and SME competitiveness in transition economies: Uzbekistan case study*. Paris: OECD Publishing.